

Enes Karić

MOĆNI ČOVJEK

(Pred gorkom zadaćom inventure Novovjekovlja)

Negdje od 1700. godine do danas, proteže se platno vremena od trista godina. Ta tri stoljeća neusporediva su i bez valjana takmaca u drugim epohama, za dugih prostranstava čovjekova vremena na Zemlji. Tri potonja stoljeća jesu vrijeme u kojima je čovjek prionuo stasavati u sve većoj vladateljskoj i gospodarećoj moći. Ali, kakva je narav te moći kojom se i dalje opasuje Novovjekli Čovjek? Kakva je narav prigrabljanja sve veće moći, koja se ostvaruje u savezu sa mašinom, s jedne, i vjerom u napredak, s druge strane? Zašto je danas taj Moćni Čovjek postao prijetnja i po Čovječanstvo i po Prirodu, ukratko, po cijelu Zemlju?

Ovaj esej upućuje na neke odgovore.

Na temelju toga što danas učimo i znamo, i što nosimo u svome iskustvu o čovjeku iz proteklih tri stotine godina, nema sumnje da će čovjek u dvadeset i prvom stoljeću biti daleko opasniji spravljalatelj zla u usporedbi sa svim onim pogubnim i zlim učincima koje je čovjek napravio i realizirao tokom devetnaestog ili dvadesetog stoljeća.

Naravno, ne valja, nije dobro (niti treba) započinjati tekst ili esej sa “nema sumnje“, jer bi riječi koje slijede mogle izgledati odbojno, prijeteće i ultimativno.

Pa ipak, strahove da će se obistiniti predviđanja o moćnom i zlom čovjeku u dvadeset i prvom stoljeću današnji teolozi, filozofi i teoretičari društva iznose sa dubokim uvidom, temeljitim pokrićem i uvjerljivim obrazloženjem.

1. Novovjekovni napredak – ali kamo i gdje?

Kad ovo kažemo, imamo u vidu na stotine knjiga, studija i tekstova (te relevantnih filmova i informacija dostupnih u takozvanom *cyberspace*-u ili svijetu kompjuterske komunikologije) u kojima se posve jasno tvrdi da čovječanstvo u ovom dvadeset i prvom stoljeću neće moći nastaviti marširati mnogo većom brzinom novovjekovnim i prosvjetiteljskim stazama i sprintom “naprijed“, a da ne dođe do snažnog događanja planetarne kataklizme i sunovrata života kakvog znademo.

Upravo je to glavna tema mnogolikih današnjih rukavaca teologije, filozofije i glavnih tokova društvenog mišljenja i teorije.

Nekada su teologija i filozofija na čovjekovu povijest i misiju u njoj gledale s optimizmom, izjednačavale su je sa istinskim “događanjem Spasa“.

Danas je, pak, posrijedi neopisivi strah od još uvijek snažne vjere u tehnološki i mašinski napredak, posrijedi je velika strepnja od njegove primjene. Moralo se postaviti to važno pitanje: Kuda to još da se *napreduje u sedlu mašine*, i kamo?

Posve je jasno da literatura koju ovdje imamo u vidu nije katastrofična, niti milenaristička, ona ne najavljuje nikakav skori Smak Svijeta, niti smatra da će se “preuranjeni“ Sudnji Dan (koji je skrivio čovjek) dogoditi za deceniju ili dvije. Naprotiv, knjige koje godinama konsultiramo o današnjem nemirnom svijetu posve su lišene bilo koje puke “opijenosti“ strahom i drhtanjem od posljednjih dana Ovoga Svijeta.

Mnogo je značajnije da ove knjige i njihovi autori raspravljaju o pravoj posljedici sveg onog racionalističkog “uspravljanja“, napora i znoja čovjekova kakav je tipizirano promoviran iz epohe Novovjekovlja.

Najistaknutiji proučavatelji današnje epohe uvjerljivo tvrde da se inventura učinaka iz tri protekla stoljeća *trijumfa* Mašine (i *trijumfa* čovjeka koji je uzjahao na *sedlo Tehnike*) neće odvijati u dokonom raspoloženju, već usred teških udesa, kolapsa, potresa i kataklizmi koji će se postupno odvijati na najmanje tri područja:

A) u ekonomiji,

B) u nezaustavljivoj krizi životne sredine, i

C) u dosad najstrašnijem podrivanju globalnoga mira (u kojem će, vjerovatno, prvo stradati ovo malo preostalog povjerenja i mršave saradnje među svjetskim religijama).

Na sva ta tri područja pokazuje se da je nedostatak ili potpuno nepostojanje *ethosa*, tj. ćudoređa, poštenja i morala - glavni uzrok događanja planetarne kataklizme. Kuda da se ide i ima li puta dalje, ako ćemo biti lišeni morala, ćudoređa i dobrote? I, s druge strane, ako se priklonimo moralu i ćudoređu, hoće li nam on biti dovoljno snažan autoritet pa da nam zapovjedi da stanemo i da se zaustavimo na ovom bezglavom Putu Napretka? Jesmo li mi danas uopće i spremni na moral?!

2. Nezasitost novovjekovnog čovjeka

Milenarizam i panični strah od skorog “izlivanje mora i okeana“, te strepnje od planetarnog “rušenja planina i gorja“, nisu svojstveni ozbiljnim misliocima kao što su Seyyed Hossein Nasr, Hans Küng, Slavoj Žižek i drugi. Ono što u njihovim knjigama, javnim nastupima i očitovanjima imamo jeste, u najkraćem, obavljanje veoma nezahvalne zadaće – koju bih nazvao *svestranom inventurom učinaka modernog čovjeka*, ili, jasnije rečeno, ovi umni ljudi nude jednu gorku inventuru Novovjekovlja, nudeći pritom oprezan diskurs o mogućim šansama da se na miran način smijeni epoha Moćnog Čovjeka.

Donekle je predvidivo kako će se ova inventura Novovjekovlja obaviti i trajati, sugeriraju nam je dobre knjige kao što je *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*¹ od Hansa Künga, njemačkog katoličkog teologa, i djelo *U potrazi za svetim* Seyyeda Hosseina Nasra.² (U ovom

¹ Usp. Hans Küng, *Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft*, München, 1997. Ova knjiga prevedena je na hrvatski, *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, izd. Intercon, Zagreb, 2007.

² Usp. Seyyed Hossein Nasr, *In Search of Sacred* (bosanski prijevod sa perzijskog: *U potrazi za svetim, razgovori* Ramina Jahanbegloua sa Seyyedom Hosseinom Nasrom, preveo Muamer Kodrić, izd. “Dobra Knjiga“, Sarajevo, 2007.

krugu literature treba spomenuti i knjigu Slavoj Žižeka, “Življenje u posljednjim vremenima“ – *Living in the end times*).

Ove i druge (ovdje nespomenute knjige i studije) tvrde sljedeće:

U prvih deset godina ovog dvadeset i prvog stoljeća jasno se zna: Samo oko hiljadu bogataša, pojedinačnih multimilijardera, gazduje s više od 50% ukupne “ekonomske vrijednosti“ zemaljske kugle.

Na drugoj strani, naspram tih hiljadu savremenih faraona pojedinaca živi *masa od preko tri milijarde ljudi*, koja je na rubu posljednjeg daha, sa manje od dva dolara dnevno.

Nadalje, projektom Moćnog Čovjeka, koji se dizajnira tokom potonjih trista godina, mala manjina čovječanstva, ili 7 posto ljudi, imaju bogatstva, banke i novac, a 93 posto ljudi današnjice puki su dužnici! Ili su, pak, pravo roblje u tako aranžiranoj raspodjeli, pravi sužnji u bezbroj modernih oblika. K tome, svaki dan umre trideset hiljada ljudi (djece, žena, staraca) od elementarne gladi i žeđi... Također, svaki dan jedna milijarda ljudi živi u potleušicama i sirotinjskim četvrtima koje skapavaju i izumiru.

Ovo je rezultat prosvjetiteljskog Novovjekovlja, rezultat koji traje, koji se događa i ovo je njegov pravi učinak i logički završetak. Jer, ništa tako snažno i samostalno nije imalo tolikog udjela, ni kršćanstvo, ni islam, ni druge svjetske religije, u oblikovanju svijeta u ovih potonjih trista godina kao što je to slučaj sa Novovjekovljem.

To je samo jedna od stavki u rezultatima dosadašnjih koraka Moćnog Čovjeka Novovjekovlja, tog poletnog i čilog vremena koje je, tako, ponižavanjem svih religija i moralnih učenja koja iz njih proizlaze, te isključivim insistiranjem na surovoj kvantifikaciji obrazovanja, politike, ekonomije i države, stvorilo elitu rušilačkih parazita spram kojih egipatski faraoni, rimski imperatori, ruski carevi, osmanski sultani i indijske radže i maharadže izgledaju kao plemeniti i moralni ljudi iskrene i dobre volje!

Na planu ekonomije, inventura Novovjekovlja će se susresti s neprijatnom činjenicom da novovjekovne egzaktne obrazovne discipline (i školski programi iz kojih su prognane “zaostale“ duhovne discipline, vjeronauke i religije) nisu donijele, još manje provele, pravične šanse za distribuciju imetka i bogatstva. Naprotiv, što je Novovjekovlje više “napredovalo“, bogataške elite su postajale sve bogatije i brojem manje! U šakama i očima nezasićenog čovjeka Novovjekovlja našle su se nezamislive tone novca, uglja, čelika, nafte, plina, rudača... I industrijskih proizvoda od plastike, i milioni tona genetski modificirane hrane, itd.

Rezultat nezajažljivosti čovjeka Novovjekovlja je u svoj svojoj sramoti izišao na vidjelo: Cijela se Zemlja kvantificirala, sve je izraženo resursnom cifrom i budžetskim stavkama.

Ali, čovjek iz bahate elite Novovjekovlja nije se samo pokazao kao veliki manipulant bogatstvima i resursima Zemlje, već i nezapamćeni gomilatelj ubitačnog oružja. Tokom dvadesetog i dvadeset prvog stoljeća, oko 35 procenata Bruto Društvenog Proizvoda (BDP) odlazi na oružje i naoružanje, na uništavanje u prostoru, na droge...³ Ubitačno oružje je skoncentrirano u još manje oligarhijskih ruku negoli je slučaj sa ekonomskim bogatstvom.

³ Vidi Josip Baotić, *Uvod hrvatskom izdanju* Küngove knjige *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, nav. djelo, str. 10.

3. Prevrednovanje industrijske revolucije

Vrijeme u kojem živimo, i dvadeset prvo stoljeće u koje smo prije desetak godina stupili, ispostaviće pred čovjeka i, zapravo, pred cijelo čovječanstvo, jednu veoma važnu i neminovnu zadaću: inventuru rezultata i posljedica industrijske revolucije iz potonjih tri stotine godina.

Nerijetko se tih trista godina hvalisavo i oholo naziva i Novovjekovljem. Taj naziv je, naravno, itekako prkoseći i drzak, to što u riječi *Novovjekovlje* dominira riječ *novum* (*novum*) nije nikakva proizvoljnost, *Novovjekovlje* je tu da pokaže spremnost novog čovjeka da raskine sa prijašnjim utvarama religija, metafizičkih i idealističkih filozofija i teologija, epova, mitova, tradicija.

Iako je, naravno, veoma drsko definirati strane i aspekte svekolikih vremena koja iz beskrajnih nebesa pohode našu malu Zemlju, Novovjekovlje se na to drznulo. I za tu je zadaću moralo imati ne samo *novu vrijeme* već i *novoga čovjeka* kao svoj glavni izum.

U glavna i temeljna obilježja industrijske revolucije Novovjekovlja ubraja se sve veće i intenzivnije stavljanje mašine u čovjekove ruke. Od početka osamnaestog stoljeća nastaje dvočlani savez čovjeka i mašine, i samo jedno stoljeće kasnije *Priroda* je postala treći član tog saveza, ali posve protivno njenoj volji.

Priroda, pa i ljudska priroda, od tada se više ne tumače kao Božija stvorenja i osebusni *znak i dar* Boga Koji Sve Stvara, već se tumače kao stavke na spisku industrijskih resursa, kao izvor čovjekova bogatstva, kao protežna stvar na čijoj će protežnosti čovjek vježbati svoju nezasićenost ohrabrenu razularenim i “oslobođenim“ raz/umom.

Čovjek je mašinom krenuo da prisvaja i *privatizira* Prirodu, postao je biće čije su šake pune ovosvjetskoga bogatstva. Iako je to gruba slika, u njoj ima itekako velike simbolike.

Naime, prazne ljudske šake i prazni čovjekovi dlanovi jesu jedno od najvećih postignuća muslimanskih namaza, dova i molitvi, a također i molitvi u drugim svjetskim religijama.

Kad čovjek, muško ili žensko, privede kraju svoj *namaz, dovu i molitvu* i kad, potom, u jednoj svečanoj završnici, podigne prazne dlanove u visinu svoga lica, on/ona tad treba da pogleda u njih, te da shvati i zaumi baš to da ruke tada ništa ne posjeduju, te da još jednom na tu uzvišenu prazninu svojih ruku odšapće molitvene riječi iz svetih knjiga. To je jedan važan etički i ćudoredni aspekt obreda, dove, molitve.

Prazne ruke, prazni dlanovi i šake čovjeka u obredu i molitvi – to je jedno veliko dostignuće (i otkriće) kako islama tako i kršćanstva. Ni u drugim tradicionalnim religijama nije mnogo drukčije, i tamo se svjetuje čovjeka da pogleda u svoje prazne ruke i glatke dlanove.

S druge strane, tri stotine godina *Novovjekovlja* i *Prosvjetiteljstva*, ili tri stoljeća industrijske revolucije, mašine i tehnike, donijele su sa sobom Moćnoga Čovjeka prepunih šaka, nezajažljivog dvonošca, oboružanog mjernim instrumentima kojima se pokazuju *najbrži načini* što efikasnijeg eksploatiranja i razdjevičenja Zemlje i svih njenih tajni.

Zato je danas i došlo do ekološke katastrofe i nezapamćene krize životne sredine, naravno.

Nije do toga svega došlo *nerazvijenošću*, već *prerazvijenošću*! Nije do toga došlo zaostalošću, već “progresom“ i bahatim sprintom ka njemu. Nije do svega toga došlo bez škola, već sa školama, veleljepnim univerzitetima i eksperimentalnim laboratorijama.

Ako se ne poduzmu moralni koraci da se zaustavi ovaj okrutni “čovjekov gerilski rat protiv prirode”,⁴ te ako nastavimo “kročiti putem kojim svijet posljednjih desetljeća ide, preostalo nam je samo još pedesetak godina do potpune propasti. Mi, naprosto, činimo kolektivno samoubistvo“, tvrdi Seyyed Hossein Nasr.⁵

Naravno, teško je priznati, još teže prihvatiti, da će podvlačenje *rezultantne crte* ispod ovih proteklih trista *prosvjetiteljskih i novovjekih* godina biti strašno. Stoga, ima mnogo relevantnih proučavatelja današnjice koji, iz još kakvih takvih rezervi optimizma, odbacuju i samu pomisao da je došlo doba za kataklizmičko svodenje računa. Razlozi za njihovu nadu nisu brojni, ali ih ipak ima, a najvažniji su, svakako, sve brojniji kritički glasovi samih naučnika iz područja egzaktnih znanosti. Oni sve više razvijaju preporodne projekte koji traže da se od sada i u *moralu* i u *duhu* treba tražiti čovjekova izvjesnost, a ne samo u *raz/umu* kako je to bahato traženo na početku industrijske revolucije. *Moral* ne dā da kročimo svugdje ondje gdje nam *razum* sugerira da treba kročiti!

Ali, koliko je današnje čovječanstvo spremno na *povratak moralu*? Da li ono smatra da je moralni diskurs obično “bablje naklapanje”? To pitanje postavljali su veliki kritičari prosvjetiteljstva, Adorno, Horkheimer i drugi. Koliko je čovječanstvo danas spremno podvući crtu i prihvatiti da je srednjovjekovno spaljivanje vještica bilo *nemoralna bezumnost*, ali da su i dva svjetska rata u dvadesetom stoljeću, sa svojim plinskim komorama, užasni čin *nemoralne raz/umnosti*?!

A šta je drugo donijela prosvjetiteljska mašina i novovjekovna tehnika ako ne upravo tu *nemoralnu raz/umnost*!

4. Novovjekovni čovjek kao problem

Svojim djelima i učincima, svojim svjetskim ratovima i egzaktnim naukama novovjekovni je čovjek i sam postao veliki problem filozofiji, teologiji, društvenim terijama i disciplinama. Ukratko, tim je velikim tradicionalnim naukama i vještinama duha i uma sam Moćni Čovjek kao glavno čedo Novovjekovlja sada postao veliko pitanje.

Ne može se ni pobrojati koje je samo probleme Novovjekovlje donijelo (zapravo: nanijelo i zadalo) teologiji!

Umjesto da se i dalje bavi svojim tradicionalnim granama kao što su teodiceja, teologija prirode, tumačenje svetih tekstova, teologija morala, itd., sada se teologija mora baviti djelima Moćnoga Čovjeka koja je ostvario u savezu sa Sotonom. Kloniranje, promjena psihičke i fizičke naravi čovjekove konstitucije, genetički inženjering, nasrtaj na rođenjem darovani spol, interveniranje u reprodukcijske procese, nanotehnologija, itd. – sve to sada je u ekspanziji diljem zemaljske kugle, baš kao što je u ekspanziji i kriza životne sredine ili širenje oružja za masovno uništavanje.

Već desetljećima osjeća se kriza prosvjetiteljskih i novovjekovnih projekata i na planu mirnog suživota religija, vjera i uvjerenja. Usred ekonomskih kriza na svim stranama svijeta osjeća se pojačano zanimanje čovječanstva za tradicionalne religije. Fenomene povratka religijama

⁴ Ove riječi dugujem profesoru Abdulahu Šarčeviću.

⁵ Seyyed Hossein Nasr, *U potrazi za svetim*, nav. djelo., str. 122.

vidimo često i na *nemoralan način*. Danas postoje prave ubilačke erupcije svetog, rušilačka očitovanja pobožnosti, beskrupulozna borba fundamentalizama.

Sve to nam govori da će biti itekako bolno iscjeljivanje čovječanstva od *raz/umskih mitova* Novovjekovlja i Prosvjetiteljstva.

Novovjekovlje i Prosvjetiteljstvo čovjeku su tepali na mnoge načine, ali, ipak, nisu mu darovali besmrtnost, nisu ga oslobodili groba, nisu ga lišili onih dimenzija koje on dobija od Boga činom stvaranja. Današnji čovjek se počeo sjećati tih dimenzija.

Ali, hoće li mu se u tome moći pomoći i da li je sve već prekasno – pitanje je na koje će se tražiti odgovori tokom ovog dvadeset prvog stoljeća.